

СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА

УДК: 297:364.42/.44

DOI 10.35254/bhu/2022.61.46

Амбер Садык,

Аташехир илим жана маданиятка
жардам берүү бирикмеси

ИСЛАМ ДИНИНДЕ ЖЕТИМ БАЛДАРДЫН ОРДУ ЖАНА АБАЛЫ

Кыскача мазмуну

Ислам дини турмуштун бардык тармагында социалдык жардамды кубаттаган. Жардамга муктаж топтордун бири жетим балдар. Куран аяттарында жана хадистерде жетимдерге кылдат көңүл бурулуп, алардын жакшы жашоосу үчүн шарттар жана ырыскылар белгиленген. Ислам жетимдерди коргоону, баш калкалоону, өкүлчүлүк кылууну, кепил кылууну, мал-мүлкүн туура баалоону, аларга боорукердик жана ырайымдуулук менен мамиле кылууну максат кылат. Куран аяттары жана Азырети Мухаммед (САВ) жетимдердин укуктарын коргоо боюнча адамзаттын абийирине кайрылып, алдын алуу жана үндөгөн буйруктарды жана тыюуларды келтирген. Жетимдерге кам көрүү, алардын укуктарын коргоо маселесине келгенде алардын материалдык муктаждыктарын гана түшүнүү туура эмес. Анын руханий-психологиялык муктаждыктарын канааттандырууга, инсандыгына зыян келтирбөөгө, коомго пайдалуу инсан болуп өсүүсүнө салым кошууга өзгөчө көңүл бурулган.

Түйүндүү сөздөр: Ислам укугу, жетим, Куран, хадистер, пайгамбар, Мухаммед (САВ), мал мүлк, ширк, сыйкыр, мыйзамдуу укук.

Амбер Садык,

Аташехирская ассоциация помощи науке и культуре

МЕСТО И ПОЛОЖЕНИЕ ДЕТЕЙ-СИРОТ В ИСЛАМЕ

Аннотация

Ислам приветствовал социальную помощь во всех сферах жизни. Одна из самых нуждающихся групп дети-сироты. В стихах Корана и хадисах особое внимание уделяется сиротам, устанавливая условия и средства к существованию для их благополучия. Ислам стремится защищать, укрывать, представлять, поручать сиротам, правильно ценить их имущество, относиться к ним с добротой и милосердием. Священные писания Корана и Пророк Мухаммед (мир Ему и благословение) обратился к совести человечества за защиту прав сирот, сославшись на запреты и запреты, которые поощрялись и поощрялись. Когда дело доходит до заботы о сиротах и защиты их прав, неправильно понимать только их материальные потребности. Особое внимание было уделено удовлетворению его духовно-психологических потребностей, не причинению вреда его личности, содействию в развитии личности, полезной для общества.

Ключевые слова: Исламское право, сирота, Коран, хадисы, пророк, Мухаммед (САВ), имущество, сотоварищество, колдо, вство, законное право.

Amber Sadyk,

Atashehir Association for Assistance to Science and Culture

THE PLACE AND POSITION OF ORPHANED CHILDREN IN ISLAM

Abstract

Islam encouraged social assistance in all spheres of life. One of the groups in need is orphans. The verses of the Qur'an and the hadiths pay close attention to orphans and set out the conditions and provisions for their well-being. Islam aims to protect, shelter, represent, guarantee, value property, and treat orphans with compassion and mercy. The verses of the Qur'an and the Prophet Muhammad (pbuh) appealed to the conscience of humanity to protect the rights of orphans, citing commands and prohibitions to prevent and encourage them. When it comes to caring for orphans and protecting their rights, it is wrong to understand only their material needs. Particular attention was paid to meeting his spiritual and psychological needs, not to harm his personality, to contribute to his growth as a useful person in society.

Keywords: Islamic law, orphan, Qur'an, hadiths, prophet, Muhammad (SAV), immobile, partnership, witchcraft, legal right.

Алла Таала адам баласын Адам ата менен Обо энеден Өз каалоосу боюнча ааламда жараткан сүннөт (мыйзам жана тартип) принцибине ылайык жараткан [2010, 159-160]. Бул жаратуулардын башталышы сыяктуу аягы да бар экенин жана ар бир жандыктын сөзсүз өлөөрүн айткан [3, 185-б.]. Бул өлүмдүн качан жана кайда болорун Аллахтан башка эч ким билбейт жана билүүгө мүмкүн эмес. Өлүмдөрдүн кесепетинен жашоого бекем кармануу үчүн ата-энесинин колдоосунан ажыраган балдар бар.

Ислам пайгамбары Мухаммед (САВ) төрөлө электе атасынан, алты жашында апасынан ажырап жетим чоңойгон. Алгач чоң атасы Абдулмутталибдин, ал эми көзү өткөндөн кийин агасы Абу Талибдин колунда тарбияланган. Азирети Мухаммед Курайш уруусунан чыккан тектүү үй-бүлө болсо да, коргоого муктаж болуп, балалыгы менен жаштыгы кыйынчылыкта өткөн. Аллах аны жетим кезинде коргогон [2010, 33-б.]. Бул жагдайда Куран жана Сүннөт жетимди коргоого өтө кылдаттык менен басым жасап, кепил болушун, мал-мүлкүнүн Исламга ылайык бааланышын, ага мээрим жана ырайымдуулук менен мамиле кылынышын суранган. Ыйык Куранда бала жетим калгандан баштап жетимчилик өкүмү алынганга чейинки мезгилди камтыган жыйырма үч аят бар [1988, 936-б.]. Бул тууралуу бир аятта мындайча айтылат: «...Алар сенден жетимдер жөнүндө да сурашат. Айткын: Алардын абалын жакшыртуу жакшы амал. Эгер алар менен жакын болсоңор, алар баары бир силердин бир туугандарыңар...» (2, 220-б.). Жетимдердин мыйзамын коргоо жөнүндө, Азирети Пайгамбарыбыз да хадистеринде кеңири орун берген.

Жахилият доорунда жетимдин, кедей-кембагалдын акысы сакталбай, зулумга дуушар болуп, мал-мүлктөрүн тартып алышкан. Ислам дини жетимдерге жасалган бул мыкаачылыкты жана алардын мал-мүлкүн адилетсиз түрдө жоготууну чоң күнөө деп эсептеп, аларды жакшы инсан кылып тарбиялап, коомго аралаштырууну талап кылган. Ислам дини жетимдерди ар тараптан коргоо, аларды баш калкалаоо жана жакшы инсан кылып тарбиялоо боюнча буйруктарды жана тыюуларды белгилеген. Адам укугунда балдар укугу боюнча изилдөөлөр эл аралык укук жана сот адилеттиги системаларында жүргүзүлсө да, жетим балдар камтылган эмес жана алгылыктуу иш алып барылбайт. Бирок, Куранда жетимдердин маселеси жалпысынан жыйырма үч жолу, он эки сүрөөдөн турган жыйырма эки аятта жана эки жолу Ниса сүрөсүнүн 127-аятында каралган. Айрыкча, жетим мыйзамына байланыштуу эрежелерди жөнгө салган Ниса сүрөсүнүн 2, 3 жана 6-аяттары да жетимдердин укуктарын коргоого байланыштуу, ошондой эле камкорчу менен жетимдин ортосундагы жеке жана финансылык аманат мамилелерин жөнгө салат, жана аны ишке ашыруу боюнча түшүндүрмөлөрдү берет [2010, 36-б.].

Ислам дини кандай шартта болбосун, жетим бала жетим калгандан баштап балагатка жеткенге чейин анын өмүрүн бардык тарабы менен коргоп, сакталышы керек болгон укуктарды жарыялаган. Жетимдердин мал-мүлкүнө адилетсиз мамиле кылууну зулумдук катары кабыл алып, укугу тебеленип калса тозоктун оту менен эскерткен. Бул эскертүү аятта мындайча билдирилет: «Жетимдердин малын адилетсиздик менен жегендер курсактарын отко толтурушат жана алар жалындаган отко киришет» (4, 10-б.). Аят жетимдердин ата-энелерине, камкорчуларына жана бардык адамдарына эскертип, жетимге өз балдарына кандай мамиле кылса, аларга да ошондой мамиле кылууну насаат кылат. Мал-мүлктөрүн коргоону жана аларды адилетсиздик менен жебөө үчүн эрежелерди коюуну буйруду. Курани Карим жетимге зулумдук кылуудан, анын ар-намысына доо кетире турган мамиле жана жүрүм-турумдардан ачык түрдө тыюу са-

лынган: «Анда жетимге зулумдук кылбагыла» (93, 9-б.) деп айтылган.

Кээ бир сахабалар аяттардагы жана хадистердеги үндөп, эскертүүлөрдөн ушунчалык таасирленип, жетимдердин мал-мүлкүнө өздөрүнүн малынан ажыратып, алардын мал-мүлкүнө жакындабоо, тийбөө багытын кармап калышы керектигин эскертип, Теңирдин ниети жактырбады – шектенүү менен экстремизм; жакшы ниеттүү, оңдоп-түзөөчү адамдарга кыйынчылык жаратуу үчүн эмес, кара ниет адамдардын алдын алуу үчүн көңүл бурган».

Азирети Мухаммед жетимге эң жакшы мамиле анын башынан сылап, өөп, ал-абалын сурап, муктаждыктарын канааттандыруу экенин айткан. Бул жагдай тууралуу Абу Хурайрадан риваят кылынган хадисте: «Бир күнү бир адам Азирети Пайгамбарга келип, жүрөгүнүн катып калганын айтып даттанат. Азирети Пайгамбардын жүрөгү жумшарышын кааласан, жетимди өз коргооңа ал, башынан сылап, жегениң менен тамктандыр». Ислам дини жалпы адамдарга, өзгөчө момундарга жетимдерге жардам берүүнү, мээрим колун сунууну, алардын башын сылап, жашоо шартын жакшы адептүү, кайрымдуу кылып даярдоону буйруйт. Хадистерде жетимдин башынан сылап, дасторконго тартуу сунушталат. Азирети Умардын аят-хадистериндеги эскертүүлөрдөн улам болот, ал жетимди көргөн жерде дароо башын сылап, материалдык жана моралдык жактан колдоо көрсөтүп, сөзсүз түрдө дасторконунан орун берип, тамак-ашын ичип-жейт.

Азирети Пайгамбарыбыз өзүнүн жашоосунда жана хадистеринде жетимге өзгөчө орун берип, кыйроого алып баруучу жети чоң кырсыктын бири жетимдердин мал-мүлкүн адилетсиз түрдө жоготуу экендигин жана андан сактануу керектигин эскерткен. Аларга боорукер болууну, жакшы мамиле кылууну сунуштап, жетимдердин мээримдүүлүк менен чоңойткон адам бейиште аны менен бирге болорун сүйүнчүлөгөн. Дагы бир хадисте: «Мен жана жетимдин кепили – сөөмөй менен ортоңку бармактын арасын ачып – бейиште ушинтип бирге болобуз». Азирети Мухаммед бул хадисинде жетимге керектүү мээримдүүлүктү көрсөтүп, ага мээримдүүлүк жана мээримдүүлүк менен кам көргөн, анын өсүүсүнө салым кошкон, коом үчүн дени сак инсан болуп өстүрүүгө аракет кылгандарды бейиш менен сүйүнчүлөгөн. Азирети Мухаммед жетимдин күрөөсү жана камкордугу анын жакындары менен гана чектелбестигин, тескерисинче, ким момун болсо, анын күрөөсүн мойнуна алса, бул сүйүнчүнү аларын айтты.

Ислам дини жаралгандан баштап бүгүнкү күнгө чейин Ислам географиясында жетим балдар жөнүндөгү аяттарда жана хадистерде айтылган сүйүнчүгө жетүү үчүн мусулмандар диний ишенимине карабастан жетимдердин бардык адамдык муктаждыктарын канааттандырган көптөгөн Жетимдер үйүн курушкан. Мындай иш-аракеттер адамдын дүйнө жашоосундагы психосоматикалык бузулууларынын жоюлушуна да салым кошоору айтылды.

Куран аяттары жана хадистер жетимдердин мал-мүлкүн жакшы башкарууну жана балагатка жеткенге чейин алардын бардык укуктарын, анын ичинде никесин да кылдаттык менен коргоону талап кылган. Ал жетимдин мал-мүлкү боюнча анын мүлкүн жоготууга алып келе турган ар кандай иш-аракеттерден, келишимдерден

жана соода-сатыктардан алыс болуу керектигин баса белгиледи. Бирок, эгерде алардын ата-энелери жана камкорчулары жакыр болсо, анда алар жашаган аймактын каада-салты боюнча алардын мүлкүн минималдуу деңгээлде пайдаланууга уруксат берилет.

1. Жетим концепциясы

а. Жетим (ميتي) сөздүк аныктамасы; жалгыз жана жалгыз болуу дегенди билдирет. Бул жекелек сөз жана анын көптүк түрү (ميتي، ميتي، ميتي) "ейтам, йетама, йетемех" [İbn Manzûr , 1990]. Сөздүн түз маанисинде "атасы өлгөн чоң-кичине баары жетим" [2013, 501-502-б.].

б. Жетим (ميتي) термин мааниси; фикх боюнча жетим, атасы балагатка жетпей каза болгон балдар үчүн колдонулат» [2013, 501-503-б.]. Ал эми, Ибн Фарис болсо ар бир жалгыз адамдын жетим деп аталаарын айткан (İbn Fâris). Кээ бир араб өлкөлөрүнүн мыйзамдарында бул түшүнүк, "ата-энесинен же алардын бирөөсүнөн ажыраган, же ата-энеси белгисиз болгон балдарга" карата колдонулат [1999, 50-б.].

с. Жетим (ميتي) түшүнүгү; Курандын Бакара, Ниса, Энъам, Анфал, Исра, Кехф, Хашр, Инсан, Фехр, Белед, Духа, Маун сүрөөлөрүнүн жыйырма эки аятында жыйырма үч жолу жана алты түрдүү сөз айкашында колдонулган. Тактап айтканда: беш жолу "эл-жетим" (ميتي)، үч жолу "жетимен" (ميتي)، бир жолу "жетим" (ميتي)، он эки жолу "элетама" (ميتي)، бир жолу "yetama" (ميتي)، бир жолу "лилетама" (ميتي) дир [1988, 936-б.].

д. Жетим (ميتي) чөйрөсү; Ислам юристтери, дайынсыз жоголгон адамдын тирүү же өлүү экенин билүүгө мүмкүн болбогон балдары, көчөдө же мечиттин короосунда калган ата-теги белгисиз (лакыт) балдары согуш ажырашуунун натыйжасында ортодо калган жана багуучу табуу кыйын болгон туткундарынын балдарыда тарбияланып, жетим катары кабыл алынган [Halebî, 1400].

2. Ыйык Курандагы жетимдин абалы

Ыйык Куранда вахий түшкөн алгачкы жылдардан тарта жетимдердин маселесине токтолуп, алардын укуктарын коргоо боюнча зарыл чараларды түшүндүрүп, баса белгилеген. Вахийдин түшүү процессинде Макки аяттарында көбүнчө жетимдин жакшылыктары камтылган, ал эми Шарият аяттарында жетимди коргоо боюнча белгилүү буйруктар камтылган: «Жетимдердин малын адилетсиздик менен жегендер курсактарын отко толтурушат. Чындыгында алар жалындаган отко киришет» (4, 10-б.).

Кудуреттүү Аллах бул аятта атасынан айрылган жана коомдогу алсыз коомдун мүчөлөрү катары унутулган жетимдерди жана аларга керектүү мүлкүн короткон кулдарын мактады. Куранга кеткен чыгымдардын эң жакшысы-ата-энелер, туугандар, жетимдер жана башкалар. (О, кабарчы) (бул мушриктерге): "ата-энелер, туугандар, жетимдер, кедейлер жана саякатчылар үчүн сарптаган нерсеңиз болушу керек. Жакшылык катары эмне берсең дагы, Аллах муну билет" деп (2, 215-б.) буйрук берди. Аллах садака кимге берилерин, туугандары кимге берерин, башка класстагылар кимге берерин аныктайт жана ушул осуяттарды такай аткаргандарга сыйлык берерин билдирди.

Ким кандайдыр бир себеп менен жетимдин мал-мүлкүн адилетсиз жегенге же жок кылууга аракет кылса, ал жетимдин алдында өзүнө зыян келтирип, дүйнө менен акыретти кыйраткан болот. Бул тыюу анын жоопкерчилигин жана коркунучун камтыган арам экенине ачык далил. «Жетимдердин мал-мүлкүн бергиле, тазаны кирге алмаштырбагыла, алардын мал-мүлкүн өзүңөргө кошуп жебегиле; Анткени бул чоң күнөө» (Ниса 4, 2-б.). Аятта: «Тазаны арамга алмаштырба» деген тафсирчилердин бири, белгилүү ханафий факихы жана тафсирчиси Сессага: «Харамды адалга алмаштырба, б.а. . Жетим

чоңоюп кетет деп коркуп жетимдин мал-мүлкүн сарптоого шашпа, же анын мал-мүлкүн сактап, башкага бербеге. Ушундай кылсаң, жетимдин малынан алган нерселериң арам болот. Бул жагынан алганда, бул жетимдердин мал-мүлкү да ошондой кайтарылышы керек экендигинин белгиси» [1992, 14-б.].

Куран текстеринин жетимге кам көрүү жана аны күн тартибинде сактоонун дагы бир мисалы, согушка катышпаган жетимдерге мусулмандар тапкан олжонун бештен бир бөлүгүн берүүнү буйруйт. Бул тууралуу аятта төмөнкүчө билдирилет: «Эгер Аллахтан акыйкат менен батыл бөлүнгөн күнү, эки кошуун жолугушкан (Бадр согушу) күнү кулубузга түшүргөнүбүзгө ишенсеңер, билгиле: Алган нерселериңердин бештен бири Аллага, анын элчисине жана анын жакындарына, жетимдерге, кедейлерге жана жолоочуга тиешелүү. Аллах бардык нерсеге кудуреттүү» [8, 41-б.]. Бул аятка көңүл бурулганда жетимдердин аты Алла Тааладан, Пайгамбардан жана пайгамбардын жакындарынан кийин төртүнчү орунда турат [1952, 2-3-б.].

Адамдын кадыр-баркы басынтылып, адамгерчиликсиз мамилелерге жана жүрүм-турумга дуушар болгон жетимдерге карата сабатсыздык доорунда Ислам бул мамилелер чоң күнөө экендигин жана алардын жакшы жашоого болгон бардык укуктарын кепилдеген. Ал өзүнүн камкорчуларына кайрылып, ага уулдарынан айырмалабай, тамак-аш менен суусундукту өзүнчө эмес, бир дасторкондо отурган жакшы деп айткан. Адамдарды жетимдерге боорукер болууга үйрөтүп жатып, ал өзүн ушул жетимдердин атасынын ордуна коюп, аларга ушундай мамиле жасоону сунуш кылды. Ал өз балдары да жетим болуп көрүнүп, ойлонушун каалады [2017, 45-б.]. Жетимдердин укуктарын тарбиялоо, тамактануу, ичүү, коргоо жана баалоо менен кандай мамиледе болсок, ал ырайымсыздыкты жана басынтууну адам өлтүрүү жана чоң күнөөлөрдүн бири деп эсептейт. Аятта: "ал сени жетим таап, баш калкалаган жокпу?" "Анда жетимди эзбе!" [93, 6-9-б.]. Айрым муфтийлер ушул аяттарда айтылган жакырчылыктан арылууну АЯН келип, өзүн жана адамзатты жарыктандырууга жөндөмдүү байлыктын чындыгы деп түшүнүшкөн жана чечмелешкен [8/5902]. Рухтар сүрөсүнүн акыркы аяттарында берилген кабар. Пайгамбарыбыздын жүзү боюнча, бул жетим менен байланышкан адеп-ахлактык жана социалдык маселелерге коомдун көңүлүн буруу жана аларды чечүү деп чечмеленген [5, 639-640-б.].

Жетим түбөлүк бала бойдон калбайт. Балагатка же нике курагына келгенде, анын башкаруу жагынан сыналып, өнүгүп, жетилгенде, күбөлөрдүн катышуусунда мүлктү толугу менен жана эң сонун түрдө ага жеткирүү зарыл [1988, 298-300-б.]. Негизинен фукахалар валийлердин же жетимдердин мал-мүлктөрүн коргоо, иштетүү жана андан пайда алуу үчүн мудароба шериктештигин түзүүнү туура деп айтышкан [22, 31-б.].

Эгерде анын мал-мүлкүн башкаруу милдети жүктөлгөн валий бай болсо, анын мүлкүнөн камкордугу үчүн эч кандай акы албай коюуга жол берилет, ал эми валий кедей болсо, ал минималдуу шарттарда камкордугу үчүн анын мүлкүнөн акы алышы керек [2, 66-б.]. Аятта бул жагдай мындайча билдирилет: «...Бай ата-эне жетимдин малына баш ийбесин, кедейлер караңгы киргенде жесин. Аларга мал-мүлктөрүн бергенде аларга күбө болгула...» [4, 6-б.]. Бул аяттын жобосуна ылайык, валий кедей болуп, жетимдин мал-мүлкүнөн пайда көрүүгө аргасыз болгон учурда бул аманат белгилүүлөрдүн чегинде ысырапка жетпеши керек деп шарт коюшкан. Кээ бир аалымдар бул пайда карыз алуунун чегинде болорун айтышкан. «Балакатка жеткен жетимдерге мал-мүлкүн жеткирип берүүсү үчүн күбөлүктүн болушуна өкүм кылышты» [1990, 95-б.].

Аятта жетимдердин мал-мүлкүнүн корголушу тууралуу мындай деп айтылат: «Жетимдин мал-мүлкүнө ал балагатка жетпейинче жакындабагыла, ал үчүн жакшылык болмоюн... Биз ар бир инсанга чоң жоопкерчилик жүктөйбүз. чыдай алат... Ойлонушуңар үчүн Аллах силерге буйруган нерсе». (6, 152-б.). Аятта жетимдин мал-мүлкүнүн корголушуна байланыштуу маанилүү насааттар бар болсо да, жетимдин мал-мүлкүнө таптакыр кайдыгер болуу мал-мүлктүн убакыттын өтүшү менен эрип кетишине жана жок дегенде көбөйүшүнө себеп болбогондуктан, кам көрүүгө уруксат жана үндөгөн. [2, 485-489-б.].

3. Хадистердеги жетимдин абалы.

Азирети Мухаммед Курайш уруусунун өкүлү болгону менен жетим болуп, коргоого муктаж болуп төрөлгөн. Ал Хатиже менен турмуш курганга чейин өмүрүн кыйынчылыктар менен өткөргөн. Жетим болуп төрөлгөн Азирети Мухаммед жетимдиктин баардык азабын жан дүйнөсү менен сезген инсан катары жашоосунда жетимдердин мыйзамына кылдаттык менен басым жасаган Пайгамбар. Ал жаш кезинен бери бардык муктаждыктарын өзү канааттандырууга аракет кылган жана ага Абу Талибдин жетими деп кайрылышкан [3, 120-б.].

Пайгамбар жетимге кам көрүү, адал тамак берүү, күрөөсүн алуу, ага кам көрүү, бейпил жашоо тартуулоону коомдук милдет деп эсептеп, аны аткаргандарды бейиш менен сүйүнчүлөгөн. Бейиштин даражалардан тураарын жана эң жогорку даражадагы Пайгамбарлар бар экенин билдирген. Жетимдин кепили бейиште бирге болорун хадиси шарифтерде мындай деп айткан: «Мен жана жетимдин кепили (аны тарбиялаган) бейиште ушинтип – ажырымды ачуу менен бирге болобуз. сөөмөйү менен ортоңку манжасынын ортосуна» [8, 221-б.].

Күнөөлөрдү жана жаман иштерди кечирүүнүн бир жолу – жетимге жакшылык кылуу. Муну дагы бекемдеген Малик б. Харис риваят кылган хадисте, Алланын Элчиси (САВ) айтты: «Ким бир жетимди үйүнө алып барса жана аны дасторконуна кошсо, кечирилгис күнөө кылбаса, Аллах аны бейишке киргизет. [4, 344-б.].

Азирети Пайгамбар жетимдердин мал-мүлкүн коргоону жана адилетсиздик менен жебөөнү талап кылып, мунун натыйжасында катуу азап болорун баса белгилеген. Сакталууга жана жок кылынууга тийиш болгон жети чоң жана зыян келтирүүчү күнөөлөрдү (ширк, сыйкыр, канкор болуу, риба - пайыз, жетимдин малын адилетсиз жеп, согуштан качуу жана таза аялдарга жалаа жабуу) санап жатып, бул күнөөлөрдүн бири экенин айтты. жетимдин мал-мүлкүн адилетсиз жоготуу. Ширк, сыйкыр, киши өлтүрүү, хадиске кызыкчылык сыяктуу кылмыштардан кийин дароо жетимдин мал-мүлкүн жеп коюунун айтылуусу жасалган кылмыштын чоңдугунун көрсөткүчү.

Жетимдерге байланыштуу хадистерден тыянак чыгарууга боло турган жоболорду кыскача тизмектеп көрсөк болот;

- Жетимге жакшы жашоо тартуулоо – коомдук жоопкерчилик, ал эми камкордукка алуу – бейишке кирүүгө себепчи;
- Жетимдин малын адилетсиз жеген чоң күнөө болуп эсептелет;
- Жетимдерге жасалган жакшылык күнөөлөрдүн кечирилишине себеп болот;
- Жетимге кайрымдуулук кылуу психосоматикалык ооруларды жоюуга өбөлгө түзөт;
- Жесир аялга материалдык жана моралдык жардам көрсөтүү жана мыйзамды коргоо кубатталып, антпесе амал кылуу күнөө болуп эсептелет;
- Кепилдикке алган адамды баланча жетим деп кайрылуунун зыяны жок.

4. Жетимдин мыйзамдуу укуктары

Ислам ыктыктары Куран жана хадис ордунда анын

жетимдигинде бир бүтүн катары укук мыйзамы менен алектенип, жетим балдарга кам көрүү жана көзөмөл жүргүзүүнү тексттердин үстөмдүк кылган жоболоруна таянуу менен ишке ашырган мыйзамдык чараларды көрүшкөн. Мисалы; «Эмизүү курагындагы жетим баланын эмизүү муктаждыктарын канааттандыруу үчүн алар бул кызматтын баасын жабуу үчүн адегенде ата-энесин, андан кийин башка тиешелүү адамдарды жоопкерчиликке тартышат.» [15, 235-б.].

Ислам укук таануучулар жетимдерди баш калкалоо жана аларды өлкөнүн каада-салты боюнча тарбиялоо парз экенин айтышкан. Бул жоопкерчилик биринчи кезекте алардын жакын туугандарына таандык. Мусулмандар жок болсо же өз милдеттерин аткара албаса жоопкерчилик Ислам шариятына ылайык, жетим балдардын ата-энеси/камкорчусу мамлекет башчысы болуп саналат [29, 12-б.]. Бул милдетти мамлекеттин көзөмөлүндө турган фостердик үй-бүлө же тиешелүү мекемелер аткарышы керек. Өзгөчө кырдаалдарда башкаруу боштугу пайда болгондо, жоопкерчилик жетим калган аймактагы мусулмандарга жүктөлөт. Фукагалардын айтымында, ар бир бала исламдын табиятына жараша төрөлгөндүктөн, анын ишенимине шек келтирилбейт (Бухари,92; Тирмизи,5). Бул жагынан алганда “бул жетим балдарды көчөдө калтырып, кара ниет адамдардын колунда калтырбоо керек, жетим баланын ата-энеси кандай динде болбосун”. [68-69-б.].

Ислам юристтери жетим балдарды кызматына жана эмгегине акы төлөбөстөн жумушка алууну арам катары кабыл алышкан [1983, 288-б.]. Пайыз мал-мүлк катары каралбайт жана ошого жараша узурпацияланган мүлктүн кызыкчылыгы төлөнбөйт деген пикирде болгон ханафий аалымдары, узурпацияланган жетим мүлктүн кызыкчылыгынын ордун толтурууну чечишти» [1983, 284-б.]. Мындан тышкары, «камкорчу жетимдин камкордугунда болгон мүлктүн зарылчылыксыз жана муктаждыксыз сатууга, анын мүлкүнөн карыз же белек берүүгө, же мал курмандыкка чалууга укугу жок» [4, 66-б.]. Бул мамиле жетим балдардын укуктарын жана мыйзамдарын коргоону камсыз кылуу болуп саналат.

Ислам ыктыктарынын пикири боюнча күч жана аракетке жөндөмдүүлүк жөнүндө иштелип чыккан негизги принциптер жетим мыйзамы жагынан да коргоочу өзгөчөлүккө ээ. Демек, мураска калган мал ага берилбестен, валий/көзөмөлчү же казы тарабынан башкаруусу керек. Ханафи жана Малики юристтеринин айтымында, баланын апелляциялык жашка чейинки бардык аманаттары жараксыз болуп саналат. Калган эки мазхабдын (Ханбалий жана Шафиий) факихтеринин пикири боюнча; «Апелляциялык куракка чейин жана андан кийин бойго жете элек баланын бардык акча каражаты жараксыз деп эсептелинет» [1996, 503-б.].

Жашоодо баш калкалай турган баардык таянычынан ажыраган бул алсыз, корголбогон жетим ырайымсыз, таш боор ата-энелердин колуна түшүп калышы мүмкүн, аларды жакын туугандарына берүү, мүмкүн болсо аларды коргоо эң жакшы жолу. Кээде бир тууган болсо да, адеп-ахлактары начар, абийири начар болгондуктан, алсыз жетимдерди коргоо милдети коомго жана расмий мекемелерге жүктөлөт. Камкорчунун көзөмөлүнө алынганы менен зулумга кабылган жетим казы тарабынан дайындала турган башка камкорчуга тапшырылат. Бул мүмкүн болбогондо, жетим балдарды коргоо милдети фонддун же мамлекеттин тиешелүү социалдык мекемелеринин коргоосуна алуу болуп саналат» [2, 153-б.].

5. Кортунду

Дин адамдарда сүйүү, тилектештик, бөлүшүү жана бакыт аң-сезимин түзүү болуп саналат. Бул аң-сезимди түзүүдө жетим балдар коомдун алсыз жана муктаж кат-

марынын өкүлдөрү. Бул жагынан алганда, Ислам дини Куран жана хадистин аркасында жетимдердин укугун коргоо алкагында маанилүү билдирүүлөрдү жасаган. Бул жагынан Куранда жетимдин укугун коргоо маселеси он эки сүрөө жана жыйырма үч аят менен баяндалат.

Жетимдердин мал-мүлкүн адилетсиз жегендер жөнүндөгү аят-хадистерди эске алып, бул тыюунун өтө оор арам экени айтылат. Исламдын жетимдерге каршы мыйзамы алардын укуктарын коргоодо кылдат болуу зарылдыгына көңүл бурат. Эң жакшы үй – жетим балдар жашаган үй, ал эми жетим балдарга жаман мамиле жасалган үйлөр да жаман үйлөр экенин айтты. Алардын күрөөсүн жана ыңгайлуу жашоо образын коомдук жоопкерчилик катары кабыл алган бул адамдарга бейиш менен сүйүнчүлөгөн.

Куран, хадис жана Ислам шариятынын жетимдерге болгон көз карашын эске алуу менен жетимдердин абалын жакшыртуу үчүн жакшы иш катары кабыл алынган. Ушул себептен, өзгөчө Ислам коому, жалпы эле адамзат жетимдердин эң жакшы корголушуна, алардын укуктарынын сакталышына, мал-мүлкүнүн эң жакшы пайдаланылышына, орду жана убагы келгенде үйлөнүшүнө жооптуу.

Жетим балдарды камкордукка алуу көбүнчө жакындарына берилээри болжолдонууда. Кээде дайындоо ыкмасына артыкчылык берилет. Ислам дини жетим кыздардын мал-мүлкүнө ач көздүк менен туугандардын үйлөнүүлөрүн арам деп эсептейт. Мүлктүн анын пайдасына сактап калуу же пайда алып келүү жагынан баалоого болот. Аны алимент төлөп берүү үчүн ишке орноштурууга болбойт. Мал-мүлкү болсо, анын ырыскысы ушул мүлктөн алынат, жок болсо, анын ырыскысына ата-энеси дайындалат. Эгерде бул мүмкүн болбосо, ал мамлекеттик алимент үчүн жооп берет.

Коомдо бейпилдик жана бакыт куруу жетим балдарга кам көрүү менен гана мүмкүн, фукагаларды жаман ниетин колунда калтырбоо үчүн коргоо парз.

Жетимдердин маселесин ар бир маселеден жогору коюу, аларды коргоо жана келечекке даярдоо коомдун эң маанилүү милдеттеринин бири. Жетимдердин милдеттери жакындарына таандык болгону менен, ислам дини боюнча коомдун жана мамлекеттин аманаты. Аларды сүйүп коомго, жашоого алып келүү - бул диний, улуттук жана адамдык милдет.

Биздин доордо жетимдер практикалык жактан да, теориялык жактан да жетим болуп, мезгил-мезгили менен унутулуп, четке сүрүлүп жатканы байкалат. Пайгамбарыбыз (САВ) доору сыяктуу кайрадан эскерилип, бааланып, Куран жана сүннөт жактан кол сунуп, укуктарды камсыз кылуу парз катары көрүлөт.

Адабияттар

1. *Abdulbâki, M. (1988). el-Mu'cemü'l-Müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim. Kahire: Dârü'l-Hadis.*
2. *Ahmed, b. H. (1992). el-Müsned (Cilt 2). İstanbul: Çağrı Yayınları.*
3. *Akyüz, E. (2010). Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.*
4. *Araydın, H. (1996). "Velâyet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSÂM).*
5. *Arı, A. (2013). "Yetim". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm*

Ansiklopedisi (DİA) (Cilt 43). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSÂM).

6. *Bahrü'l-ulûm, İ. (1985). el-yetim fi'l-Kur'âni ve's-Sünneti. Beyrut: Dârü'z-zehrâ.*

7. *Bardakoğlu, A. (2013). "Vesâyet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) (Cilt 43). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSÂM).*

8. *Bedr, N. (2010). el-Yetimu fil-Kur'âni'l-Kerim, Riyad: İmâm Muhammed b. Suûd İslâm. Riyad: İmâm Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi yayınları.*

9. *Buhârî, M. (1941). et-Târîhu'l-Kebîr (Cilt 1-4). Haydarâbâd: Dairetü'l-Maârif.*

10. *Cessâs, E.-R. (1992). Ahkâmü'l-Kur'ân (Cilt 1-5). (M. e.-S. Kemhâvi, Dü.) Kahire: Dâr İhyâü'l-Kütübü'l-Arabîyye.*

11. *Çelebi, İ. (2010). Sünnetullah (Cilt 38). (T. D. (İSÂM), Dü.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA).*

12. *Halebî, İ. (1400). es-Siretü'l Halebîyye fi's-siret-il Emini'l-Me'mûn. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.*

13. *İbn Fâris. (tarih yok). el-Mucmel fi'l-Luğa -Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa- "el-Mevsuâ'eş-Şamile cd. 2. versiyon (Cilt 6).*

14. *İbn Manzûr. (1990). Lisanu'l-Arab (Cilt 1). Beyrut: Daru's-Sadr.*

15. *İbn Nüceym, Z.-M. (1983). el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir. Dimaşk: Nşr. M. Mutî'el-Hâfiz.*

16. *İbn-i Mâce, H. (2012). Süneni İbni Mace Tercemesi ve Şerhi (Cilt 10). (H. Hatipoğlu, Çev.) İstanbul: Kahraman Yayınları.*

17. *Karaman, H. (2016). Heyet". Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. C.1-5 Ankara. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.*

18. *Kasapoğlu, A. (2017). Kur'ân'da İletişim Psikolojisi. Ankara: Gece Kitaplığı.*

19. *Köse, S. (1988). "Rüşd". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) (Cilt 35). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSÂM).*

20. *Köse, S. (2003). "Lakit". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) (Cilt 27). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSÂM).*

21. *Kurtubî, E. (1952). Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî. el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân (Cilt 1-22). (A. el-Barduni., Dü.) Beyrut: Dârü'l-Fikr.*

22. *Müslim, E.-H. M.-H.-K. (1992). el-Câmiu's-Sahîh (Cilt 1-3). İstanbul: Çağrı Yayınları.*

23. *Nesâî, E. (2012). Sünen-i Nesâî (Cilt 1-2). İstanbul: Çağrı Yayınları.*

24. *Nisâbü'rî, M. (1990). el-Müstedrek ale's-Sahîhayn. Beyrut: Dârü'l Kütübü'l-İlmiyye.*

25. *Nûhoğlu, H. (1993). "Dârüleytâm". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (Cilt 8). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSÂM).*

26. *Sâbü'nî, M. (1997). Tefsîrû Âyâtü'l-Ahkâm (Cilt 1-2). Şam: Mektebetü'l-Gazâlî.*

27. *Sedhân. (1999). Riâyetü'l-Eytâmi fil-Memleketi'l Arabiyyeti's-Suûdiyye. Riyad.*

28. *Serahsî, M. (1993). el-Mebsût (Cilt 1). Beyrut: Darü'l-Ma'rife.*

29. *Yazır, E. (2017). Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri (Cilt 8). İstanbul: Azim Dağıtım.*